
MÉRLEGEN

KOVÁCS GYÖZŐ

Vallomás és intellektus BALOGH EDGÁR ÚTJAI

Az 1981-ben megjelent *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* I. kötete, műfajának megfelelően, így határozza meg Balogh Edgár irodalmi helyét és rangját: „közíró, szerkesztő”. E meghatározás köré vonja az életrajzot, az életmű jellemző vonásait. Egyébként erre mutat az az előző is, melyet *Sándor László* írt a *Duna-völgyi párbeszéd* (1974) cikk-, tanulmány- és dokumentumkötetében.

Ezeket a meghatározásokat („közíró, szerkesztő”) erősíti meg, s fejt ki – visszapillantón – Balogh Edgár is, eddig utolsóként megjelent kötetében, az *Acéltükör mélyében*. Mi ennek a kötetnek, mondanivalójának lényege? Vallomás és intellektus. Műfaja: visszaemlékezések füzére, mely a *közíró* Balogh Edgár tudatvilágának mélyrétegeibe hatol, hogy onnan merítsen egy-egy történetrevalót. Így nyújtva tanulságot, intve a példára – saját életének útjaira; figyelmeztet a tanulságokra, a bukdácsolásokra, az azonnali vagy később jött felismerésekre. Ilyen értelmezésben össze is kapcsolható az 1972-ben megjelent *Intelmekekkel*.

Meglehetősen tájékozottnak kell lennie annak Csehszlovákia és Románia távolabbi és félmúlt történelmében, szellemi életében, aki eligazodni kíván Balogh Edgár félszáz igaz történetének szertefutó szálai között. Az életút sűrű, megannyi megpróbáltatásával teli, szélviharokkal át- meg átfűtt történelmének tömör emléktömbjeiből hozza fel csillogó emlékeit az író. *Adytól, Kafkától, Fábry Zoltántól Gaál Gáborig, Nagy Istvánig, Eftimiúig* és még rajtuk is túl: a történelemben az Osztrák–Magyar Monarchiától a *Sarló* mozgalmáig, s túl ezen, a Duna-táj demokratikus államaiig. Megannyi név, találkozás; még több remény, ennél is több kudarc és csalódás: a sok be nem teljesült álom.

Nem valahol távol, nem, itt – Közép-, Kelet-Európában. Csehszlovákiában, Magyarországon, Romániában; az acéltükör mélyén megjelennek arcok, mozdulatok, helyeslések és tiltakozások, viták és baráti ölelések.

Balogh Edgár másként jutott el Adyhoz, *A halottak élén* Adyjához, miként a sors- és küzdőtárs *Fábry Zoltán*. De eljutott! Egykor – mint ő írja – nem úgy vetődött fel a kérdés: *Ady vagy Kafka*, hanem úgy, hogy *Ady és Kafka*. Különös élmény annak végigkísérése: miként alakult ki – még a Monarchiában, majd abból szellemileg kinőve – Balogh Edgár *tudatvilága*. A tudati világ végigkísérése kiváltképp alkalmas az *Acéltükör mélye*: a schwarzgelb világ nevelésétől a modern, progresszív gondolkodásig, a népi értelmezésű nép-

frontig – íme, ez ennek a pályaivélésnek a lényege. Nemcsak arról van szó, hogy a férfiúvá serdült Balogh Edgár a Monarchia szellemi világából jutott el a marxizmusig, hanem arról is, hogy mindezt a Duna-völgyi párbeszéd keretében akarta-tudta megvalósítani. Fábry Zoltán éppúgy életéhez tartozik, miként *Vlado Clementis*, *Nagy István*, *Tamási Aron* éppúgy, miként *Petru Groza*, avagy a „csupaszív oltyán parasztfiú” a katonaság éveiből. Balogh Edgár számára a *Dimitrie Gusti-féle* monografikus iskola éppoly közel áll, miként a *Csüry Bálint-féle* népnyelvkutatás.

Hihetetlen méretű és intenzitású belső azonosulást vallhat magáénak Balogh Edgár, aki az Arany János-i magyarázat hetedik gyermekének acéltükörlátását mondhatja magáénak. Úgy, hogy a kérdés a végén csattan: melyik vagyok, ki vagyok hát? A vándor, az agitátor, a művelődésügyi mindenes, a pedagógus, az író? Kicsoda hát Balogh Edgár? Melyik arc ragadható meg, köbevéshetően? Szerinte talán legigazibb énje ez: „*Rajta tartani a közélet, a nemzetiségi önismeret és együttélés, az ország dolga és a nagyvilág líktetésén a kezemet... Ha újrakezdeném az életemet, megint a publicisztikát választanám. Muszáj...*”

Ha felidézzük Balogh Edgár – korántsem lezárt – életútját, meg kell idéznünk a kort, mely veszélyekkel teli, sorsfordulóiban és fordulatokban gazdag volt. Mint az imént már körvonalaztuk, az író életútja a Monarchiában sarjadt, s onnan, abból nőtt más, tágabb horizontú távlatokba. Mint ő írja a *Hét próbáiban*, a prágai Szent György-körről, illetve a névadó lovagról, hogy az „a Gonszt szúrja le. Jelében mi a múlt bűncével szakítottunk...”

A tágabb horizonton a békés fejlődés XIX. századból eredezett felfogása – melyről az első világháborúban kiderült – illúzió volt; a XX. század első évtizedeiben már azzá kellett válnia. Sőt: 1914-ben ez az illúzió szertefoszlott.

A szűkebb láthatáron, itt, Közép- és Kelet-Európában, Trianon után összeomlott a magyar birodalmi tudat is. Csak analógiaként idézzük Fábry Zoltánt, aki szintén viaskodott e gondolattal, az 1930-as években már „a mai Szlovénia kora gereblyélt magyarok”-ról ír; sőt, odáig megy – ti. Fábry Zoltán –, hogy egy volt hazát nevez illúziónak. Balogh Edgár életútja, Csehszlovákiában és Romániában, *akkor*, éppen ezt erősíti fel, hiszen ő is, miként e Duna-táj számos progresszív gondolkodója a történelmi fejlődés történelmi „törésvonalain” haladva – úgy találta, hogy a közgondolkodás gyorsabban és sarkítottabban változott, mint Európa más tájain. Éppen a sajátos földrajzi és történelmi helyzet, fekvés ürügyén – a rohanó és erjesztő, sodró események hatása alatt.

Mindennek megfelelően változott a helyzettudat, az azonosulástudat. Balogh Edgár életében oly értelemben is: 1935-ben, amikor kiutasították Csehszlovákiából a csehszlovákiaság tudatát fel kellett váltania – törvényszerűen – a romániaság tudatának. Ez a váltás meghatározta az irányt: merre kell haladnia; a kereteket és a formát is, melyek között, és amely szerint élnie kellett. Nem kevésbé azt is, hogyan írhatott. Ezek *együttesen* alakították ki a *közíró*, Balogh Edgár magatartását, szellemi arculatát, emberi habitusát.

Balogh Edgár a Kortárs 1982-es Illyés-számában azt írja: „*Számomra úgy adatott, hogy veszélyes időben a dévényi Nagytetőtől a Barcaság fölé emelkedő Nagykőhavasig végigkanyarodjam a Kárpátok karéján, s ahogyan északról betájolódbhattam, úgy keletről sem veszítsem el vándorösztonómet a tájak felett. Volt hová igazodnom...*” Amit itt Balogh Edgár megfogalmazott, nem más, mint a kolozsvári *Benkő Samu* nagyszerűen eltalált, s nemcsak Balogh Edgárra érvényes terminológiája: a helyzettudat változása. Mi is történt ak-

kor, 1935 májusában? A nem maga választotta fordulópont: ekkor „a benesi demokrácia” kiutasítja a Sarló „lelkét”, a Fábry Zoltán-szerkesztette *Az Út* „motorját”.

A változás lényege: az akkori polgári demokratikus Csehszlovákiából – ahol legálisan működött a CSKP – átkerül a királyi Romániába. A Sarlóval, a Bartha Miklós Társasággal való kapcsolattal, a Fábry Zoltánnal való együttműködéssel a háta mögött – mindez óhatatlanul tudati változást idézett elő benne. A „másultságban” nyilvánult ez meg. Miután ő mindig reálisan igyekezett felmérni az erőket, a lehetőségeket, s ennek következtében önmaga helyzetét is: tudta, látta, hogy nyíltan nem szervezkedhet. Amíg Csehszlovákiában élt, tudatosan és nyíltan vállalhatta és vallhatta a népiség és a kisebbség-nemzetiségi lét kettős egységét. A táborok élesebben határolódtak el egymástól; ez tette lehetővé egyébként azt is, hogy például Fábry Zoltán az antifaszizmust és a nemzetiségi-kisebbségi létet együttesen vállalhatta, mindkettőjük-nél ezek erős szociális töltéssel is párosultak.

Balogh Edgárnak, miután letelt kétesztendő katonai szolgálata (Romániában) – állás, megélhetés után kellett néznie. A párt csak illegálisan működhet; őt eleve fokozottabban figyelik. Véggkövetkeztetése: a korábbi szervezkedő-agitatív nyílt munka után sokkal visszafogottabban kellett viselkednie. Ez meghatározta magatartását is. Vagyis a csehszlovákiaiságból kihullva – vállalta a romániaiságot.

Írni kényszerül. Ez így bizarrul hangzik, de a tényleges helyzetet fejezi ki. A megfogalmazás kedvező és negatív értelmében. Kedvező értelemben úgy: ekképp alakulhatott ki a sajátos Balogh Edgár-i publicisztika, magában hordozva az erdélyi emlékirat-irodalom nagyszerű hagyományait. Kedvezőtlen értelemben pedig úgy: progresszív szervezkedésre, főként nyílt formában, nem maradt ideje; egyébként is a nyíltság nem lett volna ajánlatos számára. Így lett közíró. Alkatának, törekvéseinek agitatív jellemzői az írásban ölthettek testet. Szolgálat volt ez is, Balogh Edgár életútjának immár véglegesen szerves része. De másfajta, mint volt a Sarló-mozgalom, avagy a csehszlovákiai regös-járások. Pedig már ekkor, Romániában, vallotta szívével és eszével és tollával is, hogy a szolgálat csak a *népszolgálat* lehet.

Dehát a történelem szorításában lépnie kellett. A fasiszta-germán veszély készítette erre, s ezzel szemben a haladás, a demokrácia igénye. Az objektív helyzet lökte őt egyszerűen a nyíltabbá válható szervezkedésbe. Pontosabban: a *Vásárhelyi Találkozó* előkészítő szervezésébe. A „cselekvő ifjúság” vonzáskörében Balogh Edgárnak sajátos szerep jutott: a népicket és az akkor még meglehetősen zárkózott kommunistákat egy közös táborba kellett összehozni; annak érdekében, hogy a Vásárhelyi Találkozóznak és annak nyomán a kibontakozásnak ne polgári jellege és tartalma legyen. Nagy István emlékirata (Szemben az árral, 1935–1944.) sokat elárul erről és ebből. De nagy jelentőségűnek tartotta a találkozót *Méliusz József* is (Korunk Évkönyv, 1976. Kvár-Napoca, 1976. 24–30.), s nem kevésbé Gaál Gábor. Ő azt írta – éppen Méliusz Józsefnek, 1937. december 1-én, Kolozsvárról –, hogy „...*ha senki se veszi komolyan, én komolyan veszem a Marosvásárhelyi Találkozót. Komolyan kell vennem. S azután: a lap romániaiságát mind erőteljesebben kifejezésre akarom juttatni.*...” (Gaál Gábor-levelek, Kriterion, 1975. 432; a különböző politikai csoportok rövid ismertetését ld. Balogh Edgár Duna-völgyi párbeszéd című kötetében, valamint Sándor László jegyzeteiben, amelyet e kötetben a Vásárhelyi Találkozóhoz fűzött.)

Vagyis annak vagyunk tanúi, amit Balogh Edgár Fábry Zoltán pályájáról írt le, hogy ti. ha „egy pályáiv egészen mérjük le a részek feszültségét”, kibontakozik előttünk a korabeli *népfronti szellemiség* számos erővonala, melyet Balogh Edgár oly igazán óhajtott. Óhajtott az *együttélő* nemzetek és nemzetiségek közösségében. Illyés Gyulával vallotta és vallja, hogy „nemzeti, aki jogot véd; nacionalista, aki jogot sért” (Illyés Gyula: Hajszályökerek. 1971. 445.).

Egyébként számos közös gondolati vonást találunk Balogh Edgár, Fábry Zoltán és Illyés Gyula eszmerendszerében. Olyanokat, amelyek mind a *tudati elemekre* utalnak. Nézzük részletesebb vázolásban. Fábry és Balogh Edgár között: az antifasizmus, nemzeti-nemzetiségi jegyek, a nemzetköziség gondolata, erős szociális érdeklődés; Balogh Edgár és Illyés Gyula között: az antifasizmus, a progresszív nemzeti, a népi-nemzeti, a nemzeti-népfronti gondolat, a nemzetköziség, az erős szociális érdeklődés; Illyés Gyula és Fábry Zoltán között: az antifasizmus, a progresszív nemzeti gondolat, a nemzetiségi-nemzeti kapcsolatrendszer, a nemzetköziség, s nem utolsósorban az erős szociális fogékonyság. Úgy véljük: ezekből világosan kitűnnek a közös és eltérő vonások. Annyit megjegyezve, hogy Fábry gondolatrendszerében a nemzeti és a haza fogalma (visszavezethetően a Horthy-Magyarország bírálataira, s *csakis úgy értelmezve*) diametrális kapcsolatban állt a volt haza (mint illúzió) és a „szélre gereblyélt magyarok” megfogalmazásával. Ez legfeljebb árnyaltabbá teszi hármuk gondolatrendszerének összefüggését és kapcsolatát.

Balogh Edgár együtt tudott – tényleges és szellemi értelemben – menetelni a román nemzetiségűek legjobbjával, akik barátai lettek. Volt alkalma arra is, hogy megnyerje őket a jobb ügynek, a közös ügynek. Így *is* hordozni tudta, s ápolni akarta Petőfi és Ady örökségét és hagyatékát; így *is* megtalálta a módját annak, hogy az új, a szocialista társadalom normáit megfogalmazza az *Intelmekben* (1972), melynek érdekes módon előzménye-folytatása az *Acéltűkör mélye*. Ugyanakkor pontosan regisztrálta a romániai valóság változásait a *Táj és népben* (1978), s nem kevésbé a *Vargyasi változásokban* (1979). Ezek már közvetlenül a máig éró és ható tudati változásokba engednek bepillantást. A *gondolati erővonalak*, a tudati elemek tárulnak elénk, s e vázlatos tanulmányban elsősorban ezt, ezeket szándékozunk felvillantani.

Balogh Edgárt is beleértve, de tőle függetlenül: sejtet valamit az a tény, s elgondolkoztató, hogy itt, Közép- és Kelet-Európában ez a megfogalmazás (szinte definíciószerűen) – helyzetudat-változása – elsősorban romániai-erdélyi eredetű (Benkő Samu: A helyzetudat változásai, Kriterion. 1977., továbbá Fábrián Ernő: A tudatosság fokozatai, Kriterion, 1982., s nem kevésbé Gáll Ernő: Nemzetiség, erkölcs, értelmiség, Bp., 1978., Az erkölcs dilemmái, Dacia. 1981. és A sajátosság méltósága, Bp., 1983.). Mind arra utal: hol és mi a helyünk a világban és Európában; az identitástudat megőrzése *minden* történelmi helyzetben. Közép- és Kelet-Európában a nemzetiségi problematika, s a szociológiai kutatások elméleti módszerei meglehetősen korán kidolgozottak voltak, itt a keleti térfélen (V. Goldis, N. Iorga, másfelől D. Gusti stb.). Olyannyira, hogy már a századelőn, de a tizes években határozottan kitapinthatók voltak körvonalai.

Mint tudjuk, ezek után változott a történelmi helyzet Európának eme térfelén, változtak az uralkodó államhatalmi viszonyok is. Ennek megfelelően: 1920 után amaz első nemzedéknek kellett kidolgoznia a maga elméletét az új államiság keretei között. Nem ment ez könnyen. Rendkívül plasztikus képet

rajzol erről a változásról *Balázs Sándor*, pár esztendeje megjelent kötetében (Szociológia és nemzetiségi önismeret, Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979.).

Balogh Edgárnak is – akárcsak Fábry Zoltánnak, vagy ugyancsak Gaál Gábornak, Kacsó Sándornak – rá kellett ébrednie, hogy a helyzet tudat változása megköveteli a *nemzeti önismeretet*, melynek további lépcsőfoka az *önmegvalósítás* lehetősége és mikéntje. Sőt, tovább haladva a gondolati szálon: az *azonosulástudatot* is magában kell foglalnia. Balogh Edgár történetileg úgy fogalmazza meg – *Szolgálatban* című kötetében (Kriterion, 1978.) – az *adott pillanat* fontosságát: „1937 kulcsesztendővé vált a romániai magyarság önkifejlése és önmegfogalmazása számára...” Nem sokkal később – ugyane kötetében – már utal is az új terminológiára, melyet akkor Kacsó Sándor a „kisebbségi humánium” erkölcsi indítékú kategóriájába sűrített (akárcsak közel egy évtizeddel korábban Csehszlovákiában a poeta Győry Dezső a „kisebbségi Géniusz” megfogalmazásával). Mivel történelmi folyamatról, s annak megragadásáról van szó, érthető, hogy a specifikum is jelentős szerephez jut. Hiszen – a kétségtelenül meglevő hasonlóság mellett – a fenti terminológia („kisebbségi humánium”) azért más töltésű volt Csehszlovákiában, Fábry Zoltán publicisztikájában, vagy Győry Dezső költészetében („vox humana”, „emberi hang”). Előszörban a kisebbségi-nemzetiségi keretek között megvalósulni akaró haladást jelentette, s ebben nem csekély ösztönző szerep jutott az erkölcsi indítatásnak.

Balogh Edgár tudatváltásában – 1935-ben – ez bizonyos állandóságot, de „másultságot” is jelentett. Mindenesetre: ez vezette el őt a népfronti szellemiség megragadásához, a törekvéshez, mely azt megvalósítani segítette elő; ez vezette el őt a MADOSZ-hoz, s nem kevésbé a Vásárhelyi Találkozóhoz; sőt, 1943-ban Szárszóhoz (Levél Balatonszárszóra. In.: Szárszó. Magyar Élet kiadása, 1943. 215–216.).

A kor- és a nemzedéktársai között szinte ő az egyetlen, aki „végigkanyarodott a Kárpátok karéján”. Amikor a történelem sodrába került, mindig felismerte, a barikádnak melyik oldalán a helye („népszolgálat”). Ő is a többségből csöppent a kisebbségi helyzetbe; a szociális élmények őt sem hagyták nyugodni.

Ez is magyarázza azt, hogy manapság, visszatekintve a pálya különböző fordulóira, Balogh Edgár is helyesnek tartja azt a törekvést, mely az egyéni életműveket inkább korfolyamba, a történelmi-társadalmi folyamatba igyekszik (be)ágyazni. Véleménye szerint így az egyéni portré is plasztikusabbá válik. Így kerekedhet ki egy – általa találón megfogalmazott – „dunai korrajz”. A tudati elemek is erőteljesebben bonthatók ki ily módon.

Kolozsvárott, a Rákóczi utcában, íróasztala („tintás esztergapadom”) mellett idézi a múltat Balogh Edgár. Íróasztala fölött, az utca fölé félkörben kiugró ablakok előtt – láthatatlanul is ott él, s munkál az Arany János-i mottó – „Néz le aczéltükör mélybe ható szemmel; Legelteti gondját csendes figyelemmel”. A *Buda balála* hun öreg istenének attitűdje ez, amelyet Arany János a következőképpen magyaráz: „Nemcsak acélból készült tükör... sőt ilyet a mai nép nem is ösmer, hanem az a *gyűjtő* karikaüveg, melyen a babona szerint hetedik gyermek meglátja a föld alatt rejlő kincset és így *tömör testeken* keresztül lát vele...” A történelem bugyrait megjáró Balogh Edgár így lett a történelem (nem a babona szerinti) hetedik gyermeke. Aki körültekint a terhes viharokkal át- meg átfűtt Közép- és Kelet-Európa tájain.

Vissza a fára?

Vladimir Páral: Gyilkosok és szeretők

Gyilkos könyv. Nem kegyelmez senkinek. Az olvasónak sem. Nem-hogy pozitív, de még rokonszenves hőse sincs. Még a nyilvánvaló áldozatokat sem tudjuk igazán sajnálni. Mert vagy vérszívókból lettek áldozatok a regény fantasztikus körforgása szerint, vagy pedig botcsinálta próféták, jóságuk steril agresszivitása nemhogy megváltaná az embereket, de a halandókból haladoklókat és öldöklőket, a gyarlókból még gyarlóbbakat gyárt.

Itthon tapsolunk a szó-diaré áldásával vaskosra írt nagy (?) regénynek, sőt gyakran regénnyé nevez-zük ki az – annak bizony vérsze-gény – allegóriát (mert a szerző annak szánta), elfelejtve Thomas Mann bölcs intelmét, miszerint nem biztos, hogy műve legjobb értelmezője maga az író. Hát ha már úgy várjuk, s úgy szeretjük a *regényt*, akkor most van okunk öröme: egy ország-határral odébb, Közép- és Kelet-Európában, nagyszerű regény született, fergeteges leleplező kedvvel, *vér-bús* emberekkel, *sorsokkal*, melyek nélkül se anti-, se tény-, se tudatregény nem áll meg a lábán, legföljebb szorgos magyarázók filosz-mankóin.

1968-ban fejezte be Páral a *Milenci & vrazi-t*. A *Gyilkosok és szeretők* alcíme: „A szenvedélyek és a kielégülés magazinja a 2000 előtti évekből”. A laza időmeghatározás annál inkább jogosult, mivel a regény megírása óta eltelt röpke 16 év nyomtalanul múlt el a mű fölött. Ennek, mint olvasó, örülünk, mint „a társadalmi viszonyok összessége” kevésbé vagyunk boldogok tőle. A Kafkától idézett mottó

mindössze értelmezi, verbalizálja a regény belső formáját: „Leopárdok törnek a templomba, / és felfalják az áldozati edények tartalmát; / ez ismétlődik szüntelen; / végül már előre várható, és a szertartás részévé válik.” Leopárdok és áldozati edény, „ostromlók és ostromlottak” (a regény ismétlődő fejezetcíme!), „kékek” és „pirosak” – Páral ellentétpárjai nem mechanikusak, *diaktikájuk* éppen az, hogy pirosból nehéz kéknek lenni (de lehetséges), az ostromlottak is ostromlók (pusztán védekezésük, közönyük, hatalomféltésük révén), s a kafkai motónál maradva: minden leopárd addig ragadozó, amíg belé nem szentelődik az áldozati edénybe. . .

Annak idején a naturalizmus az ember biológiai determináltságát sorsmeghatározó erőként fogta föl. Páralnál ez fordítva van: a följobbjutás, a karriervágy – legyünk őszinték: sokszor csak simán az egzisztenciateremtés, például a lakáshoz jutás stb. – olyan erős hőseiben, hogy *sorsuk determinálja a biológiai létüket*. Ezért olyan hátborzongató Páral diagnózisa, mert hát mit is állít? Hogy évmilliókkal ezelőtt hiába jöttünk le a fáról; ahhoz, hogy emberré-váltságunkhoz viszonylagosan emberi körülményeket teremtsünk, *vissza kell menni a fára*. Hőscinek ez a hangsúlyozott biológiai agresszivitása éppen azt az erőt jelenti, amely a társadalom rossz mechanizmusait egyedül képes legyőzni. Mert itt naponta-oldalonta őserdei harcoknak vagyunk tanúi: őserdei küzdelem őserdei eszközökkel lakásért, férfiért / nőért, pozíció-

ért. Nem jachtért, kérem, nem luxuskocsiért. Az odébb van. Ez itt nem a XXI. és nem is a XIX. század. Itt nem egyetlen középponti hős akar karriert csinálni, hanem mindenki. A tehetséges villanyszereplő és a tehetségtelen mérnök, a velejéig romlott szüzlány és a bűbájosan morálon kívüli kurva.

Cselekménye révén a regény lehetne éppen kusza és áttekinthetetlen is. Szétágazó meseszövése, formai játéka azonban kristálylogikát követve épülnek egymásra. Páral nem kuszál szándékkal, nem hagy homályban semmit sem, nem magának ír, hanem az olvasónak. Invenciózusan sokrétű és drasztikusan egyértelmű. Latinos tisztasága Fellini filmjeinek harsányságával társul. Humanizáltsága is hasonlóképpen bonyolult: mert noha ábrázolásában végtelenül szenvedélyes, mégis alapvetően, gyökeresen részvétlen. A tisztánlátás gyilkosan kíméletlen részvétlenségével.

Főhőse nincs. Középponti hőse van csak: *Borek Trojan*, az ifjú mérnök, akit tökéletes egzisztenciális és szexuális nyomorában ismerünk meg. Helyzete fölháborító, de nem sajnáljuk, mert nem szeretjük. Bokrok alá cipeli a lányokat, akik a döntő pillanatban elfutnak előle, s csodálkozik, hogy senki se akar szerelmes lenni belé. Kamaszduhében szánandó is, viszolyogtató is, de, hogy a szánalom kerekedjék felül valakiben, ahhoz „kék”-nek kell lennie. Páral igen egyszerű szín-szimbolikája *kékekre* és *pirosakra* osztja az embereket. „Kékek” a finomlelkűek, a kulturáltak, a beérkezettek, a szerelmesszívűek. De „kékek” a gyöngék, a pozíciójukat féltők, a whiskyt ivók, a nyaralóval rendelkezők, vagyis „kék” (kékvér!) a szocializmus arisztokráciája. Ezt némi szorongással írjuk le, mert Páral nem „direktben” politizál – annál ő sokkal jobb regényíró. Sem-

milyen formai eszköztől, se újtól, se régítől nem riad vissza. Vállán egy zsákkal ott sétál az esztétikai termelés szupermarketjén, s belegyömöszöli mindazt, ami neki kell. Nap hírek snittjeivel teszi ambivalenssé a történeket, latin idézetekkel változtatja groteszkké az elviselhetetlenül trivialisat, máskor meg tényregénybe illő, pontos, adatolt életrajzot ad hősről, rendszerint olyankor, amikor már úgy hisszük, mindent tudunk róla. Páral nem engedi meg a félreértés luxusát, őt se meg-, se fölfejteti nem kell, fölfejt ő mindent úgy, hogy csak bámul a nyájas olvasó.

Még véletlenül se unalmas. A modern próza – valljuk csak be mély lelkiismeret-furdalással – időnként rettenetesen unalmas. A magára valamit adó értelmiségi olvasó már megszokott a műélvezetről, kötelező penzumokon rágsálja át magát, agyát gyötri a fárasztó és kimódolt formai megoldásokon. Fölcsiklandozzák a szellemét semmiért, s ő élvezet helyett hümmög és méltányol.

Páralnál ezt a rossz beidegződést egy pillanat alatt sutba tudjuk dobni. Miközben érezzük, hogy műve csillagtávol van a selyempapír zizegésű lélektani regénytől, fokozatosan rájövünk, hogy hősei ábrázolásának pszichológiai logikája tökéletes. A lélektani regény jéghegyek csúcsait ábrázolja, és sejteti a felszín alatti hatalmas jégtömböt. Páral föltűri az inge ujját, és minden egyes szereplője személyiségének „jéghegyét” megfordítja. Legyen kint a hullámok alá rejtett tömb! És inkább a csúcs legyen a felszín alatt. (A csúcsokról már annyi mindent tudunk!) Páral nem a sejtetés írója. Tartja a megfordított jégtömböt, amíg bírja, aztán visszadobja az óceánba. De megmutatta, és mi megláttuk. Megláttuk a gyönyörű-lelkű Zita-de Renal-né-t sárló szukaként padlót súrolni ifjú, életerős

szeretője szobájában. Ott sűrol mellette Dása, a vallásra, jóságra, emberségre oly fogékony kis doktornő, hogy a csimpánz-charmeur, a szőrös mellű Alex Serafin babája maradhasson klimaxa végézetéig. A séma azt kívánná, hogy a doktornő szelleme emelkedett, lelkét az ösztönci révén galádul megkísértették, s ő, az értékes, elhullik a vadállat Alex öleléseiben. Erre föl Páral közli velünk, hogy a kis doktornő latinus műveltsége eléggé hiányos, Alex, az univerzális villanszerelő javítgatja rosszul szerkesztett, hibásan ragozott idézeteit, s végül is nem dönthető el tisztán, melyikük emelkedik gyakrabban két lábra. Alex-e, aki ugyan nyájasan megerőszakolja csinos hűgocskáját, *de legalább az, aki, megingások nélkül, vagy a doktornő, aki Julda Serafin, az SS-katonába oltott Miskin herceg térítő szándékainak nyomására egy ideig megtartóztatja magát kísértőjétől, de aztán rajta is túltesz, midőn fonnyadó testtel vcti bele magát az – amúgy megvetett – érzéki örömökbe. Alex csimpánzméltósága néha határozottan magasabbrendűnek tűnik Dása zavarodottságánál, kétes tisztaságvágyát ciklikusan követő teljes kontrolltalanságánál.*

Páral hősei, szellemi, s egyéb kvalitásaiktól függetlenül, kivétel nélkül rendkívül összetettek, s talán ezért is nem szerethetők. A megismerés mértéke ugyanis a bonyolultság föl-tárásának mértéke, s többnyire egyúttal az illúzióvesztés, a szerethetőség *lefokozódása*. Páral hőseinek komplexitása trivialitásként közölte velünk, ezért első pillanatban az az érzésünk, hogy festett típusfigurákkal van dolgunk, pantomimarcokkal. (A könyv borítójának tervező-művésze is ilyesmire érezhetett rá.)

A SZOCIALISTA KARRIER

A Borek Trojan–Julien Sorel párhuzam formailag is meghatá-

rozza a regény szerkezetét. Julien Sorelnek varázsa volt, karrierizmusában poézis volt, mert egy társadalmi réteg *legkiválóbbja* önbíráskodott a hierarchikus viszonyok fölött. Halála árán kapja vissza az olvasó szemében eredeti varázsát, halála konzerválja karrierizmusának poézisét, hiszen még lelki szépségének is tanúi lehetünk, midőn a börtönben, ha későn is, de rádöbben Madame de Renal szerelmének értékeire. Borek Trojan nem *legkiválóbb*, nem kiválasztott. Nem érezzük, hogy a társadalmi kontraszelekcio áldozata. Tucatifjú. Sőt, később a társadalmi kontraszelekcio hullámlovasa. Praktikusán elsajátítja a „kékek”-től a megtanulandókat: viselkedést, öltözködést, formát. Zita asszonnyal való kapcsolata végtelenül banális, Páral nem enged minket elandalodni a szerelmükön. Zita bőrének és lelkének ráncait részvétlenül tárja szemünk elé, Borek pedig nem is tehet mást, mint, hogy a kapcsolat hűltével vilámgyorsan beleszeret az ifjú vas-szűzbe, Janába.

Jana éppolyan buta, eltökélt és kegyetlen ragadozó, mint Borek volt. Ideális pár. Még szerelmesnek is képzelhetik magukat, úgy összeillettek. Ebben a könyvben tulajdonképpen mindenki addig „él”, s jut előbbre (följebb, az emeletre), amíg vérszívoán céltudatos. Aki már csak vérszívó, de már fáradt és bizonytalan (Zita férje), az már sajátosan kiszolgáltatottá válik. Hiába oszlik föl „kékekre” és „pirosakra” a szereplőgárda, mert a pirosakból kékek lesznek, és a kékek is őriznek egy sor piros árnyalatot, például a vágy és a pozícióféltés révén! Páral erre az átjátszásra maga figyelmeztet, midőn a kékekről és a pirosakról való definiáló felsorolásába odakeveri a látszólag oda-nem-illőt. Tehát piros: „a férfi, a hús, a vér, az ostromlók, az ifjúság, az éhség, a dzsungel, a

belföld, a gettó, az erekció, a nemi erőszak, a szadizmus” stb. De pirosnak állítja a *folyót*, a *gótikát*, az *üdeséget*, a *füvet* stb. – ezek az átjátszások. Ugyanígy a másik színénél: „Mi kék? A nő, a lélek, a szó, az ostromlott vár, az aggkor, a jólakottság, a park, a part, a kikötő, a postkoitalis megnyugvás, az onánia, a mazochizmus” stb. És kéknek állítja még a *szerelmet*, az *erotikát*, a *távolból irányítható elektromos rákétalbehárító rendszert* stb. – ezek is átjátszások, átfedések pirosból kékbe, kékből pirosba.

Stendhal befejezhetette a *Vörös és feketét* Julien Sorel halálával. A társadalmi följjebbtetés, a karrier áráról ő mindent elmondott Julien lefejezéséig. Századunk szocialista karrierregénye akkor kezdődik, amikor Julien Sorel leszletelt fejt vizsaszafuszák a nyakára. Na és most mutasd meg fiú, ki is vagy te tulajdonképpen! Hagyunk mi érvényesülni, csak előbb prostituálódj, ahogy mi. (A regény egyik legdöbbenetesebb részlete Jolana és Bogan lakáshoz juttatásának leírása.) Megengedjük, hogy velünk korrumpálódj, ne érezd magad kitaszítottnak, de különbnek se! A nagy formátumú, szenvedélyes Matild de La Mole helyett neked, igaz, csak egy kis Jana Rybárová jut, de jövőtök fényes. Majd törlesztess az életeddel, 45 éves korodra lesz belőled egy második Zita-asszony-férje, és az új, a legeslegfiatalabb ragadozónak (vezérigazgatói posztodhoz dukáló vörös körmű titkárnőnek) te még akár a megtestesült előkelőség is lehetsz. Mit tudja azt már a legifjabb nemzedék, mi a különbség arisztokrata és parvenü között.

Páral számlálhatatlan ötlete közt az egyik legelgondolkodtatóbb: a gyilkosok nem elsősorban a „pirosak”. A „kékek” gyilkolják egymást és önmagukat: Zita túlfinomult, neurotikus fiacskája megöli Julda Sera-

fint, Zita pedig önmagát. Gráf és Borek Troján elhullásának is önön enerváltságuk a fő oka. A regény gyilkosai közül az *igazi gyilkosok* nem közvetlenül ölnek. Az abszolút céltudatos ember sose közvetlenül öl. (Az ifjú Borek, Jana, Brona sem.) Nem a tízparancsolat, hanem saját jól felfogott érdeke tiltja neki megtörni az ígérkező karrier ívét. Jana halálosan gyűlöli Zitát, mert a „kék” szerelem, a „kék” erotika neki útjában áll ahhoz, hogy piros ifjúságával, éhségével Férfit (pontosabban csak férjet) szerezzen magának. Jana tehát közvetetten gyilkol: az ideggyenge Zitára ráijeszt, infantil kékkel eszel ki új és új ötleteket, hogy Zitát megalázza és az örületbe kergesse. A „kékek” ugyanis, a „pirosakkal” ellentétben, megalázhatóak. Jana végül is célt ér: Zita lába alól kicsúszik a talaj, Borek se a régi hozzá, kapcsolatuk már nem az érett asszony és a fiatal férfi izgalmas szerelmére, hanem az öregező nő és a selyemfiú viszonyára emlékeztet. Zita az öngyilkosság előtt lefekszik az alatta lakó – egyébként mélyen megvetett és mélységes nosztalgiával irigyelt – Egyszerű Emberrel, sorban mindezzel, ő, a finom úrinő, részegen. Bevégeztetett.

Borek és Jana boldogságának tehát már semmi sem áll az útjában. (Házasságuk története a regény Szahara-sivárságú fejezeteit jelenti.) Borek közben ígéretesen kapaszkodik fölfelé a társadalmi ranglétrán: ugyanazzal az eltökéltséggel, amellyel őt Jana, Borek megszerzi az igazgatói széket. Mint vezérigazgató, tehetségtelen és tehetetlen. Ez axióma. Kényúrként üldöggél igazgatói székében, külföldi lapokat járat, s nem juthat be hozzá senki se, míg ő a szakirodalmat tanulmányozza. Brona, a kis titkárnő azonban kilesi, hogy a vezérigazgató úr csak a *Sündisznó* című vicclapot olvassa el lelkiismeretesen, mert, ha azt az egyet nem

viszi be, veszekszik vele a főnök. Brona – akit már Páral megfoszt attól a primitív bájtotól, amely Mad-da Serafinovát még valami módon kedvessé tette – csalhatatlan érzékel a leglényegesebb információt kaparássza kis vörös körmű kezecskéivel Borek személyiségéből: ott-e a helye a vezérigazgatói székben, vagy csak odaültették? Mert, ha az utóbbiról van szó, akkor Trojan úr zsarolható. A vicclapha mélyedő vezérigazgató egy, a tönk szélén álló vállalat élén? Akkor itt a Brona-féle figurák előtt komoly perspektíva áll! A széplelkűvé fásult vezérigazgató mellett ott van az új, technokrata értelmiség, s Borek Trojannak természetesen fogalma sincs róla, mit akarnak, mit kezdjen velük. Arisz-

tokratává kékülve vár, megvárja, míg fejére ég a ház (a vállalat, a társadalom), nem tudja integrálni az ifjúságot, hiszen *őt sem integrálták, hanem korrumpálták.*

Ha a társadalmi berendezkedést működtető mechanizmus képtelen arra, hogy változásaival, reformjaival érje utol *önnön eszméjét*, ha lemond arról, hogy szocialista lévén szociálisabbá, jogállam lévén jogtisztelőbbé, demokrácia lévén demokratikusabbá tegye önmagát, akkor nézze meg a tükörképcét Páral regényének infernójában. Szomorú mulatságban lesz része, de megéri.

Fölrepedt szánkkal csak sikerüljön nevetni rajta. (Európa)

KÖRMENDY ZSUZSANNA

